

T A R T A L O M

Ferdinandy Mihály:	<i>A pápa és a király</i>	1
Kocsis Gábor:	<i>Forradalom és kereszténység</i>	20
Flórián Tibor:	<i>Beszélgetés a Millstone Ridge-i erdőben</i>	36
Illyés Elemér:	<i>Magyar kultúrproblémák Romániában</i> .	37
Vásárhelyi Vera:	<i>Elefánttemető (élbeszélés)</i>	48
Világhy Ernő:	<i>Terhes örökség és új szociális tanítás</i> .	59
Flórián Tibor:	<i>A hegy-templomban (vers)</i>	71

SZEMLE

— y — e:	<i>Meghalt Brezanóczy Pál</i>	72
Fábián Károly:	<i>Magyar egyházpolitikai események</i> . . .	75

ESZMÉK ÉS MŰVEK

András Imre:	<i>Valláskritikai kutatás Magyarországon</i> .	81
Zakar Polikárp:	<i>A bencés rend története</i>	85
Várady Imre:	<i>Skócia pannoniai királynéja</i>	88
Szabó Ferenc:	<i>Mécs László válogatott versei</i>	89
Gömöri György:	<i>Bizzar valóság, otthonos kísértetek</i> . . .	91
Várady Imre:	<i>Angyal Dávid emlékezései</i>	93
Szabó Ferenc:	<i>Újabb Teilhard fordítás</i>	94
Várady Imre:	<i>Magyar nyelvtan olaszoknak</i>	95

SUMMARY

Ferdinandy Mihály

A PÁPA ÉS A KIRÁLY

Nagy Szent Leó látogatása Attilánál négy százötvenkettőben (*)

Mire megjött a tavasz, Attilában tette érett Honória megbosszulásának terve. A kezdet könnyű volt: a Karszt őrizetlen sziklakapuin gyorsan kelt át a hun sereg, az isztriai hegyek lejtőin is baj nélkül ereszkedett le s hamarosan elérte Aquileját. A város ugyan hetekig ellenállt s próbára tette Attila türelmét, de végül egy általános támadásnak mégis áldozatul esett. Onnan kezdve megint úgy ment minden, mint a karikacsapás. Attila egymás után vette be Concordia, Altinum, Patavium, Mantua, Vicetia, Verona, Brixia, Bergamum és Papia városát. A városokon kívül sem találkozott számbavehető szervezett ellenállással. Nagy római sereg seholsem állta útját. Még az itáliai Észak fővárosa, Mediolanum előtt sem. Néhány nap alatt foglalta el a rengeteg várost s bevonult a császári palotába: császárok trónján

(*) A századforduló hiper-kritikája kétségbevonta a fenti találkozást, holott a különben is mindig jólértesült és szavahihető kortárs, Aquitániai Prosper Tiro, aki Nagy Szent Leóval szoros kapcsolatban állt, sőt őt 451 táján Rómában személyesen is meglátogatta, *Chronica*ja a 452. évhez készült bejegyzésében nemcsak az itáliai hadi és politikai helyzetről ad világos, az erők hatását és mozgását pontosan ismerő és értékelő képet, nemcsak Leó küldetéséről tud, hanem a pápa kíséretéről, ezek rangjáról is. (MGH, *Auctores Antiquissimi*, IX., Hannover, 1892., 341 és köv. old.) Mindezt nem találhatta ki; ellenkezőleg: feltehető, hogy értesüléseit, — pld. azt, hogy Attila nemcsak méltóan, hanem személy szerint örömmel is fogadta a pápát — egyenesen Leótól kapta. A száz évvel későbbi Iordanes (*Getica*, MGH, *Auctores Antiquissimi*, V-1., Berlin, 1961., XLII, 223., pag. 115.) a találkozásról kevesebbet tud, mint a kortárs Prosper, ami utóbbi hitelét támasztja alá. Tehát nem későbbi kiszinezés az, amit előadunk. Előadásunk minden egyes adata igazolható hitelesnek elismert forrásokból. Előadásunk külső formája — értekezés helyett megjelenítés — a XVI-XVII. századi nagyformátumu spanyol történetírás (A. de Santa Cruz, Sandoval, Cabrera de Córdoba, etc.) egyik irodalmi «módszerének» — talán első — magyar nyelvű bemutatása.

ülve tartott udvarlátást s a császárok menyezetes, majdnem egészen elefántcsontból meg aranyból készült, építményszerű, óriási ágában hajtotta nyugalomra a fejét. Minthogy az Alpok, a Padus s az Adria közötti terület szilárdan a kezében volt, a forró nyár derékszaka pedig veszedelmesen közlekedett, elhatározta, hogy Délnek fordul: elindul Róma felé.

Mindenütt a nagy hegyek aljában — ahol frisebb volt a levegő és élénkebb a szél lengése, — a sík északi szélén vonulva Brixiaába s onnan a Benacus-tó déli partjára ért. Itt tábort üttetett, maga pedig a tó Sirmio nevű, a fényes kék vízbe messze benyúló félszigetén, a tóra kiszögellő régi római villák egyikében szállott meg. A bűvölő Dél tündér fényében tétlen töltött el néhány napot. De kedvét rontotta, hogy környezetében — ki jóindulatból, ki nem — folyton Alarikról sügtak-búgtak, a vizigót királyról, ki negyvenkét esztendővel ezelőtt, Róma elfoglalása után néhány héttel hirtelen s fiatalon elhunyt. Otthoni napjai tevékeny lendületében Attila könnyen elhesegette volna magától az ilyen becsali szóbeszédet, de itt, a tündöklő tó zajtalan nyugalomban, a babona bénító árnyat vetett tünődő lelkére.

Gyerekkora óta annyit hallott a csodálatos városról. Benne nem járt sosem. Annakidején, tíz év korában, Ravennából a kormányzat emberei sohasem engedték el, holott érdes latin beszédjével, amit azonban öt esztendő alatt jól megtanult, Honorius császártól nem is egyszer kérte ezt a kegyet.

Most mohón kívánta, hogy történjék valami, akármi, ami feloldja e fonák izgalmú és mégis üres napok feszültségét. De meg a hőség is igen nagyra növekedett közben: Attila visszariadt attól, hogy katonáit — ezeket a bőrpáncélba bújtatott, prémes ködmönű és csalmájú északi embereket — neki hajszolja a Pó lángoló napfényben izzó síkságának.

Ha pedig várta, hogy történjék valami, ebben hamarost kedve telhetett: Egy nap este felé a felderítők római lovagokkal tértek vissza, akik Attilával óhajtottak beszélni. Nevében Szkotta vezér fogadta őket. Rómából, a papi s királyi városból, hol Szent Péter él utódaiban mint *primas* és *princeps* a Város trónján, — jelentették a lovagok — díszes követség jön a királyhoz s engedélyt kér arra, hogy átkelhesen a folyón: Avienus volt konzul és Trygetius római városi prefektus kíséretében Leó püspök, Szent Péter szavának tolmácsa, a keresztények legfőbb papja, a pápa.

Attila felderült. Élénken adott parancsot titkárának, Constantiolusnak, akit latin iratok és beszédek szerkesztése céljából hozott magával Pannóniából, hogy testőrzőinek egy százada kíséretében nyargaljon a követség elé s kalauzolja őket egyenesen Sirmioba.

Constantiolus a lovagok útmutatása szerint a Mincius folyó mentiben dél felé lovagolva már másnap elérte a helyet, ahol a Mincius a Padusba szakad s a túlsó parton csakhamar fel is fedezte a római követek fehérleő sátrait. Jelek jöttek-mentek a folyam felett a növekedő estben. Másnap reggel a pápa hajóra ült s délre szerencsésen át is kelt a vizen.

Magas, testes férfi volt, erősszalú, rövid ősz hajjal, bátorvágású nagy római orral. Husos arcát, mely még síma volt és pirosposzsgás, egészében beretváltatta; piros ajkai és egészséges szép fehér fogai hát majdnem akkora szerepet játszottak beszédjében és nevetésében, mint nagy, világos, szürke szemei, átható, értelmes és villogó szempárja, mely minden római volta ellenére is elárulta, hogy ereiben északi vér is folyik.

Ahogy partra szállott, tüstént a hajóból kivezetett nagy fehér lovára ült, úgy fogadta Constantiolus hódolatát, aki két térdre esve csókolta meg a lóhátról elébe nyújtott nagygyűrűs ujjú, húsos és erős kezét.

— Hát te ki vagy, fiam?

Constantiolus aztán közölte vele Attila üzenetét s azt is megmondta, ki volna ő maga.

— Lovagolj mellettem s mutasd az utat, — szólt a pápa nyájas parancsolással. Megvárta, hogy kísérete is lóra szálljon. Avienus, a konzul, könnyen termett nyeregbe: katonaviselt, ötvenes férfi volt, élesnézésű sötét szemmel fehérbozontú szemölde alatt; Trygetiust, pici, görnyedt városi embert, szolgálai tólták fel a lovára, de hogy egyszer fenn volt, ura maradt a lónak, jóllehet a pápa — ki, mint előkelő ház sarja, jó lovas volt — gyors ügetésre fogta a magáét s ezzel egész kíséretét is példája követésére kényszerítette.

A hun testőrzőknek tetszett a széparcú, büszke szemű és fejtartású hatalmas úr, aki ilyen keményen megüli a lovat, ámbátor rokolyában van s a hasa is temérdek.

— Én ismertem Attilát, — szólalt meg rövid szünet után a pápa. — Mikor még mindaketten fiatalok voltunk, nagybátyám, Gaudentius comes, ravennai házánál találkoztunk.

— Az én uram említette, atyám, hogy emlékezik reád.

— Tudja-e — kérdezte a pápa könnyedén és természetesen, — hogy Markianos császár behatolt birodalmába?

Constantiolust annyira meglepte a kérdés, hogy kibökte:

— Tudja.

Aztán elpirult és nagyot nyelt. Oldalról a pápára nézett. Leó derült arca mosolygott. Később aztán ezt kérdezte:

— Hol szállunk meg este?

— Andesnek hívják azt a falut, atyám. Jövet már mindent előkészítettem. Nem vár királyi szállás, de...

— Királyi szállás nem vár, — szólt a főpap, — jöllehet királyi az a hely. Tudod, ki született Andesben?

Constantiolus bevallotta, hogy nem tudja.

— A római költők fejedelme s a Gyermekről szóló jövendölés auctora — felelte melegen Leó. — *Princeps poetarum*: Vergilius.

A pápa később is, Andesben is, mintha különösen emelkedett és ünnepies hangulatban lett volna. Vacsora után, amidőn a többiek már szerettek volna nyugalomra térni, váratlanul azt ajánlotta, hogy ne háljanak meg itt, — lovagoljanak tovább. Ne hagyják várapozni a vendégszerető királyt. S mindjárt hozzátette, hogy ő maga cseppet sem fáradt. Senki sem mert neki ellenmondani.

Holdtalan, de csillaggal sűrűn teliszórt egü éj borult rájuk. Utjuktól jobbra sejtelmesen csillogott a Mincius.

— *Ibant obscuri* — idézte Vergiliusból a pápa.

Most Avienus lovagolt mellette. Felnézett a nála jóval magasabb nagyúrra s mosolyogva így szólt:

— Nemes Leó, végre téged is meglepett a gond, hogy utunk egy alvilágba visz, amelynek nincsen visszaútja.

— Engem nem — felelt derülten Leó. — Téged tán igen?

Felelet helyett a konzul is idézte Vergiliust:

— « Leszállami poklokra könnyű: fekete Disnek ajtai éj- s napon nyitvák, — hanem megtérni újra, kitörni újra a fényhez: ott kell a gátra legény... ».

— Lehet, lehet, — mosolygott a főpap, — hanem Aeneas is visszatért, nemes Avienus, s éppen az Alvilágból hozta magával Róma egész jövőjének ismeretét.

Avienus vállat vont:

— Csakhogy Aeneas nem a hunok királyához ment az Alvilágba, hanem a saját édesapjához...

A pápa közbevágott:

— Nézzétek: egy város!... Mantua!

Ott aztán mégiscsak megháltak. Sokkal kényelmetlenebb körülmények közt ugyan, mint Andesben tették volna, mivel Mantuában semmi előkészület sem történt fogadásukra. Hajnalban elsőnek a hun katonák voltak talpon s velük Leó. Fölverték a többi követet, a kíséretet meg az irnokot. Most gyorsabban haladtak, mint az éjjel s estére meg is érkeztek Arilica elé: egy dombtetőről eléjük tárult az alkony bíborában ragyogó Benacus tava.

— *Lacus Averni*? — kérdezte a pápa félig magától s felelt is magának: — Nem, testvéreim. Isten szabad ege ragyog fölöttünk. — S derült szeme azokat a helyeket kereste, melyeket itt ifjúkorában meglátogatott. A mellette lovaglók hallhatták, amint magának, félhangon idézi Catullus szülőföld versét:

« Ó, Sirmio, te annyi félsziget s annyi sziget között a tengerek s tavak tükrén:
Neptun hatalmas két vizében legszebb vagy ».

Constantiolus azonban hátra maradt s lopva szólt Trygetiushoz:

— Vajon okosan választottátok-e ki szószólókat, ó rómaiak? Még eddig alig hallottam tőle mást, mint régi verseket.

Trygetius apró s hegyes arca ezernyi ráncba szaladt:

— De arra a kevés egyébre, amit mégis hallottál tőle, derék Constantiolus, — felelt nevetve, — azonnal lépre mentél s titkodon...

Constantiolus elveresedett.

A pápa hátrafordult s azon kívánságának adott kifejezést, hogy szeretne Arilicában meghálni.

— Holnap frissen s pihenten akarok a király elébe állani.

Vacsora közben azonban már nem a régi költők idézésében lelte kedvét.

Constantiolushoz fordult:

— Tájékoztass minket, kedvesem, természetesen csak arról, amiről magad veszedelme nélkül beszélhetsz előttünk. Megmondom azt is, miért érdeklődöm. Tudni szeretném, milyen kedvében leljük Attilát. Gondolhatod, igen sok fordul meg azon, megnyerhetem-e rokonszenvét? Hallom a hadjárat könnyű volt és kevés vérbe került.

— Kivéve Aquileja ostromát, — dünnyögte bizonytalan hangon a titkár. Most már tartott attól, nem csalja-e megújra kelepcébe ez a nyájas nagyúr.

— Amit nekem Aquilejáról, szolgám: a metropolita városáról, elmondtak — szólott a pápa, — az nagyon is meseszerűen hangzott. Gólyák adtak volna hírt Attilának arról, hogy a város védői már nem bírják soká az ostromot...

— Így volt s nem így, atyám, — s az irnok fellélegzett, mivel látta, hogy ebből az elbeszélésből rája nem hárul veszedelem. — Az ostrom elhúzódott, uram, s Attila türelme fogytán volt már. A hágókon oly könnyen jött át a had s most

fennakadjon ezen a kőfallal kerített házkupacon, — ez boszszantotta a királyt is, hadinépét is, mintha vágtató lovuk lába egy vakandturáson marjult volna ki. Attila már-már arra gondolt, hogy táborát bontat s odahagyja Aquileját, midőn egy napon kísérete élén a város falai körül lovagolván, két nagy fehér-fekete madarat látott maga felé repülni... két gólyát, atyám: azok fészkeivel telisdetele Aquileja városának háztetői. A gólyák nem nagyon régen jöttek vissza Afrikából s kicsinyeik éppen hogy kibújtak a tojásból. Annál furcsább s szokatlanabb volt a látvány. Mindenik gólya egy-egy egészen kopasz-nyomorult fiókáját hurcolta a csőrében s nagy szárnycsapásokkal igyekezett a várostól minél messzebbre kerülni, a szárazföld irányába. Ahogy ezt látta a király, arca földerült: « Nézzétek! a madarak megsejtik a jövőt! ». Hangosan szólt, hogy ne csak kísérei, hanem közeliében táborozó katonái is meghallhassák. « Ezek a gólyák elhagyják a várost, kimentik kicsinyeiket a helyről, melyet már végső veszély fenyeget. Ez, amit láttok, nem vak véletlenség; ez, amit látunk, egy dolgot jelenthet csak: az állatok megérik az elháríthatatlan szerencsétlenséget, amely lakóhelyükre leselkedik... ». Így a király. A dolognak híre ment s a sereg felserkent csüggedtségéből. A király ki is használta katonái megváltozott kedvét. Római módra bakokat, faltörő kosokat építtetett s harmadnap reggel az egész sereg a falaknak rohant. A benszorultak igen vitézül verekedtek, de hiába. Dél felé sikerült bezúzni az egyik kaput. A házakra addig repültek a lángoló nyilak, míg végre tüzet fogtak a tetők. A gólyafészkek száraz gally-kazalja lobbant fel legelőbb. Estére égő romhalmaz volt Aquileja.

— S a lakosok? — kérde halkan a pápa.

— Az ostromban nagyon sokan elestek. Hiszen még a gyermekek is harcoltak ellenünk. De aki megmaradt, elmehegett szabadon, Attila megbecsüli a vitéz és egyenes ellenfelet.

— Hová futottak a menekülők?

— Bevették magukat a tenger mocsaraiba, — felelte az irnok. — Mondják, ott a lagunák mélyén sok apró sziget van...

Constantiolus elhallgatott. Szerette volna felvidítani az elkedvetlenedett főpapot. Kisvártatva megszólalt újra:

— De a többi város, atyám, okulva Aquileja sorsán, majd nem harc nélkül nyitott kaput. Komolyabban csak Mediolanum állott ellen...

A pápa azonban nem derült fel.

— Rómaiak! világ urai! — mordult fel indulatosan. — S a barbár király fellép Nagy Theodosius trónjára... — Hir-

telen odafordult az irnokhoz: — S az az adoma, a freskóról, az igaz?

Constantiolus elmosolyodott.

— Ó, hát már ennek is híre ment? Igaz bizony.

— Te ott voltál akkor?

— Igen, atyám. — A pápa intett s az irnok folytatta: — Mikor Attila elfoglalta Mediolanumot s beügetett a császári palotába, föllovagolt a széles lépcsőn s át a nagy folyosón, be egyenest a trónterembe, — a nagy ajtóval szemben, amin át benyargalt, emberi nagyságot messzi meghaladó alakokkal teliföstött képet látott. A freskót Honorius uralkodásának első éveiben föstötték még: Középpütt nagy kettős aranytrónus áll s azon a két császár egymásmellett: Honorius és Arcadius. Lábuk előtt szkiták meg egyéb barbárok kuporognak, térdepelnek. Attila, ahogy ezt meglátta s megértette, összehúzta a szemét s kiegyenesítette a derekát. Arca jókedvűvé meg szilajjá vált, akár régesrég, fiatal korában. « Jöjjenek elő — mondá kemény hangon — Mediolanum legjobb piktora! ». Azokat hamarosan elő is teremtették. Ott remegtek sorban, mint a nyárfalevél, a király előtt. S szólott Attila: « A két császár — s a freskóra intett — tűnjön el onnét fentről. Fessetek a trónszékre engem, középre s egyedül. A lábaim elöl pedig tüntessétek el ezeket a kuporgó hunokat, alánokat, gótokat s fessétek helyébe a két császárt, amint vállakon zsákokat cipelnek elém s aranyat öntenek lábaimhoz ».

— S aztán? — kérde Leó.

— Átföstötték. Most ott a kép, úgy ahogy Attila parancsolta.

— Arcadius és Honorius a király lábainál?

— Nem, uram. Nem ók, hanem Valentinianus két ízben. Attila azt mondta, halottakkal nem kötődik, Markianos pedig még nem a szolgája. De Valentinianus kétszeresen az: mert adófizetője s mert lázadó rabszolgája. Hadd legyen ott kétszer.

A pápa elnyomott egy nevetést.

— Uram s atyám, — szólt hozzá Avienus később, mikor magukra maradtak — hiszen te örülsz ennek a holnapi találkozásnak!

Leó mosolygott:

— Pár óra választ el csak, Avienus, s meglátunk... nem egy bíboros bábót, — egy királyt.

Avienus Pulcheria szavával válaszolt, a szóval mellyel a császárnő a khalkedóni zsinatra hívta meg rendcsinálni, törvényt szabni Szent Péter utódját.

— *Te auctore*, — felelte s meghajolt.

Másnap délután valóban ott állottak a hunok királya előtt. Attila sirmioi szállása, egy tágas római villa teraszán fogadta őket, Berihó, Szkotta és Constantiolus jelenlétében.

A hunok ura érdeklődéssel és rokonszenvvel fordult a római pápa felé. Amint Leó kíséretével együtt kilépett a teraszra, fölállott a székről, amin ült, vendége elé sietett, s amit tán soha nem tett meg idegen fejedelemmel, legfeljebb szoros és próbált baráttal, megölelte és csókkal üdvözölte. Aztán egy karosszékhez vezette, mely a magáénál nem volt alacsonyabb. A többiek támlátlan apró székeken ültek körülöttük.

— Kerestem emlékezetemben nevedet s arcodat, nemes Leó, — szólott a király. — S meg is találtam. Ravennában láttalak, Gaudentius házában.

— Úgy van, kegyes király, — felelt a főpap. — Gaudentius comes a nagybátyám volt.

Elhallgattak. Gaudentius fia, Aëtius nevét egyikük sem sietett kimondani.

A király szólalt meg:

— Akkor karcsú fiatal pap voltál. De a szemedről rád ismertem volna.

— Én, király, könnyebben terád, — viszonzá a pápa. — Arcod, mint régen s tested most is erős, karcsú s inas. Csak a hosszú szakáll új arcodon.

Attila jobbkezeivel a szakállához nyúlt. Leó megfigyelte, hogy balkezét keményen ökölbe zárva széke karfáján nyugtatja.

Megint rövid szünet támadt, amit megint a király tört meg:

— Éhes vagy-é? — kérdezte gyorsan.

— Nem én, nemes király. De ha későbben megkínálsz vacsorával, szívesen veszem.

— De bort csak innál?

— Egészségedre, király.

Aranykancsóban nápolyi bort hoztak be s minden jelenlévő kapott belőle egy aranyos kupával. Attila felállt, úgy köszöntötte fel Leót. Ülve a többit.

Azután így szólt:

— A Padusig enyém az ország.

A pápára nézett. Kihívás, kíváncsiság, tájékozódni-akárás volt a hangjában a büszkén oldalra vetett feje mozdulatában.

A pápa tudta, milyen sok függ választától. Lassan felelt:

— Aki, mint én, felismerte a hun hatalom nagyságát s erejét, tudja jól, hogy hunok nélkül nincsen római jövő sem, király. Nevetségesnek tartom némely római kegyes kívánalmait, azokét, akik még mindig azt hiszik, a hunság csak nagy vihar, mely egyszer elmúlik s az azelőtti kor helyreáll. De nincs azelőtti kor: élt időnk kora van. Hunság és rómiaság kora.

Attilának tetszett a válasz. Kérdést tett fel. A hangja most is kihívó maradt, de rokonszenv uralta szavát s a rokonszenv mellett egy csöppnyi gúny is vegyült belé:

— S ha ezt ilyen bölcsen tudjátok, rómaiak, mért álltok mégis mindig a gótok s nem a hunok mellé?

Leó mosolyogva ingatta a fejét:

— Mindig? Nem, király; és én magam: sohasem.

Attila kérdően nézett rá. Leó folytatta:

— Hunt s gótot nem helyes egymásmellett kimondani. Ki mondaná ki egymás mellett a sólymot meg a keselyút? S ki ne választaná a sólymot, ha választania lehet a sólyom és a keselyű közt?

— A rómaiak, — felelte Attila élesen, de derülten.

— A római-gót szövetség, nemes király, egy perc szűkéséből fakadt; a hun-római szövetség félszáz éves.

— Azért kezdtek most új félszáz évet: római-gót barátságot.

— A gótokkal, király, nem is lehet huzamosabb időre szövetkezni. Maga Ataulf, a gót király, mondta meg, miért?

Attila egyszerre felcsigázott érdeklődéssel fordult a pápa felé. Az tovább beszélt:

— Midőn Ataulf király negyvenkét esztendővel ezelőtt a fejére tétette Alarik elárvult koronáját, Itáliában szélteben idézték egy mondását, amivel akkoriban meghódította a római szíveket, amit azonban én mindig szemenszedett ostobaságnak tartottam. A mondás így szólt: « Kezdetben — mondá Ataulf — minden erőmmel azon voltam, hogy a római név is eltöröltessék, s ami római föld volt, az gótok birodalmává legyen. Azt reméltem Romaniából Gothia lesz s a gótok királyaiból új cészárok. De tenger tapasztalat tanított meg arra, hogy a gótok rokonságtalansága és szilajsága útjában lesz annak, hogy törvényeknek vessék alá magukat. Törvények nélkül pedig a *res publica* képtelen dolog. Így hát megváltoztattam véleményemet: most már abban látom a gótok dicsőségét, hogy a római nevet gót vitézséggel élesszék újjá... ». Ez a valóságban azt jelentette, hogy a gótok kifosztották Rómát, feldúlták Itáliát és Galliát, még Hispániát is, névlegessé tették a római hatalmat és békét

legrégibb, legjobb provinciáinkban, — a hunok viszont soha nem mondták, hogy a római nevet hun vitézséggel fogják új életre kelteni, hanem megmentették Itáliát a gót Radagaisus rabló hordáitól, békessé és szilárddá tették a rajnai és a dunai határt, s két nemzedék, Ruas és Attila király nemzedéke idején egy egész nagy világot építettek fel, melyet belülről fakadó ereje kormányoz, akár a római birodalmat. A gótok viszont mindig valaki ellen vannak, vagy valakinek a ruháját öltik fel, mint a komédiások: Galliában rómaid játszanak s a pontusi síkságon hunt. Saját erejükből nem támad ki semmi. A gót vitézség ugrálva kaszaboló kard csak, ha hun bölcseség, római okosság nem fogja kezébe.

— Ez nincsen így, — szólt szárazon Attila. — Ha így volna, könnyű lenne végezni velük. Holott az igazi veszély a gótságban rejlik. Ez a kelevény. Itt, Itáliában, a keleti tartományokban, Pannóniában, Galliában, Hispániában, a Jász hegyektől a Rajnáig egész birodalmamban, — mindenütt ott vannak. Itt, a ti oldatolon, mint egy második ország: az Imperium, az igazi ország alatt, a városok meg a falvak lakossága mellett. Ott, a mi oldalunkon is mindenütt ott vannak: egy sereg germán király ül királyi tanácsomban, germán csapatok seregemben, kisebb-nagyobb Gótországok meg Gepidiák Keleten és Nyugaton... Csak a burgundárokkal bántunk el együtt: az okos tett volt, római és hun közös dolgunkból fakadt okos tett. De ez volt az egyetlen...

— Nem, uram, — szólalt meg hirtelen Avienus. — A gót-gepida lánlsa hegyét te magad törted le. Ardaricus s mind a többi király, « a gótok istenei », ahogy hívták őket, nincsen többé: hun cliens-király lett belőlük.

Attila a szavába vágott:

— De megvannak.

És Avienus visszavágott:

— A kezekben vannak.

A király szeme felvillant:

— Én nem vagyok Valentinianus, — s hangja felcsattant, ahogy tovább beszélt:

— Igaz: végeztünk a burgundárokkal és a többiekkel — így, úgy, amúgy — végeztem én magam. De az harc volt vagy királyi ítélkezés. Börtönben nem fojtattam meg asszonyt.

Leó látta, hogy a beszélgetés rossz útra fordul s megmentette a helyzetet azzal, hogy ezt őszintén és nyugodtan kimondta

— Uram, bocsáss meg szolgálidnak, akik véleményüket bátran megmondják neked. Nem gázságból és becstelenség-

ből teszik. Könnyebb volna síma szavakat keresniök, de akkor nem láthatnál a szívükbe s nem ismerhetéd meg indulataikat. Most azonban meg kell állanunk ezen az úton. Hiszen ami bennünket trónodig hozott, a gótság gondjánál sokszorta nagyobb gond: Róma sorsának gondja, nemes király. Tedd kegyelmeddel lehetővé, hogy négy szemközt szólhassak veled.

Attila szeme megenyhült. Arca is elvesztette szilaj és kemény kifejezését. Lassan felállt és mindnyájan követték példáját.

— Leó, a rómaiak legfőbb papja, azt kívánja, hogy magamban maradjak veled. Legyen az ő kívánsága szerént.

Mind eltávoztak. Attila újra helyet mutatott a pápának a magos karosszékekben. Ő is leült s várakozó arccal fordult vendége felé. Leó loppal a kezére nézett: balja most is ökölbe szorítva pihent a széke karján.

A főpap megszólalt:

— Zavartan, elfogódottan fordulok hozzád, kegyelmes király. Nem reméltem, hogy ilyen szívesen fogadj.

Attila szilajon, vidáman felelt:

— Leó! nem vagy sem zavart, sem elfogódott. Tudtad, bizonyodra, hogy nem leszen másként.

A pápa elmosolyodott:

— Igazán tudtam. Ezek, két kísérőm, félve hajóztak át a Paduson s Andesbe érve, annak a falunak kavicsos talaján lovagolva, ahol egy római költő született, aggódó szívvel mormolták fülembé verseit...

— Hogyan szólnak azok a versek? — kérdezte a király, de a pápa nem felelt egyenesen a kérdésére.

— A hős, akiről a költő énekelt — mondta lassan, — hogy megtudja népének jövőjét, egy varázs-tudós ösöreg asszony kíséretében lement az Alvilágba...

Attila mohón vágott a szavába:

— Ki a varázssal tudós agg asszony?

— Mi Sibyllának neveztük az ősi időben.

Attila elgondolkozott:

— Mi kám-katunnak hívjuk, — szólt csöndesen.

Leó meglepődött:

— Isméred hát te is? S mit térszen a... — megállt, ke-reste a furcsa szót.

Attila segítségére jött:

— A kám-katun? Holtak országának nyitja ajtaját.

— A Sibylla is. Elkalauzol odáig, ahol a titok megnyílik.

Mint sólyom csapott le Attila szava:

— Hát téged elhozott-e a titok megnyílásáig, nemes Leó?

Leó úgy tett, mintha nem venné észre a király szavában az ungorkodást:

— A jövődöt ezúttal te tudod, nemes király, — szólott határozottan és nyugodtan. — A világ egész jövője ott pihen összeszorított öklöd közepén.

Attila szétnyitotta öklét.

— Itt csak egy gyűrű pihen, Leó.

A pápa megnézte a király tenyerén fekvő gyűrűt, megismerte és felkiáltott:

— A császári ház gyűrűje!

Attila kijavította:

— Honória mátkagyűrűje!... Valentinianus Attila jegyesét ölte meg, Leó. S akkor, hogy ezt tette, Valentinianusnak volt kezében az egész jövő. De letaszítá Honóriát az árnyak közé. Onnan jött fel Honória és Attilához jött és ágya fejéhez állt és követelte, hogy megállja bosszúját.

A pápa a király felindult arcába nézett.

— Nemes király, azért jöttem ide hozzád, hogy őszintén beszéljünk egymással. Azért küldtél el mindenkit, mert velem világos és igaz módon akarsz beszélni. S éppen ezért, én nem fogom védeni előtted Valentinianust, de arról, hogy ő lett volna a huga gyilkosa, meggyőződve nem vagyok.

— Hát arról meg vagy-e győződve, hogy Honória valóban nem él már?

— Fájdalmamra, igen. Láttam a holtat, Attila, és ott voltam, midőn leólmozták érc szarkofágját, hogy elvigyék Ravennába, az anyja mellé.

A király kibámult az esteledő tóra.

— Ágyam fejéhez állt... Csakhogy az álmok — tette hozzá halkán, félig magának — az álmok gyakran hazudnak.

— Vannak Istentől rendelt álmok is, — veté közbe a pápa.

— Hogy tudod, melyiket rendelé Isten?

— Az az álom, mely arra izgat, hogy Honória bosszúját állva, ezeryi ártatlan ember vérént ontsd, valamig az, akit bűnösnek tartasz, vigyorogva vitorlázik Konstantinápoly felé, ahol utól sohasem éred, — az az álom bizonyosan hamis.

Attila újra összezáruló ökle széke karfájára ütött.

— Valentinianus megszökik?! — kiáltott fel haraggal. — Itt hagyja népét az én hadaim prédájára! Császár ez? ember ez?

— Én nem megyek el, — szólott Leó hirtelen.

— Ki vagy te? — nézett rá vissza meglepetten a király.

— Egykor, négyszáz évnél több esztendővel ezelőtt — felelt a pápa, — élt messze Keleten, a zsidók országában egy nagy s igaz király. Országá nem ebből a világból való volt, mint a tiéd, Attila, — király volt mégis. Gonosz papok, kik népének vezetői voltak, félték az ő tiszta és igaz királyságától s végül a rómaiak is elhitték nekik, — bár szívök szándéka és kedve ellen, — hogy az ő földi uralmukra is veszélyt hozhat ez az égi király. És megölették őt. De ő nem csak király volt, Isten fia is. És harmadnapra föltamadott. S követői közül megjelölt egyet, mondván neki: « Legeltesd az én juhaimat! » És mondá neki: « Te kőszál vagy, rajtad építkezem »... S eként lőn a választottnak neve Petrus vagyis kőszál. Midőn pedig a király visszatért isteni atyjához, a mennybe, Petrus Rómába jött, mely a világnak urasszonya volt akkor s minden városok elseje. Ott alapította meg a községet, Isten fiának, királyának községét. Ő volt az első azon a széken, melyen ma én ülök. Nem hordok koronát, Attila, és nincsenek Napkeltétől Napnyugtáig terjedő földjeim. És nem vagyok király fia, — de választott helytartója vagyok az ősi, fölálodozott királynak s az ő első helytartójának, Petrusnak, a kőszálnak. A romlandó testek fölött ám uralkodjék szegény Valentinianus, — a lelkek királya én vagyok, Leó, a római. S kik szemben állunk ebben a cstában, nemes és királyi Attila, mi vagyunk.

— Én veled, nemes és királyi Leó, nem állok szemben.

Leó meghajtotta a fejét:

— Akkor pedig gyakorolj kegyelmet. Ne sújtsd le haragodban, hanem emeld fel és mentsd meg a világot.

Attila bólintott:

— Hiszen fel akarom emelni. Meg akarom menteni ilyen cenkektől, mint Valentinianus, ilyen minden szellőre inogó hitű barátoktól, mint Aëtius. De téged megerősítelek székedben: légy, ami, vagy, a magad hitét követő lelkek örökös királya.

— De ha eltöröd Valentinianust, ha lerontod Rómát, az én lelkeim kára nélkül meg nem eshet az.

— Én Aëtiuszt is mondtam, — szólott komoran a király. — Bosszúból a régi barátot sem feledem ki, — ezt ne feledd, Leó.

— Egyes király, itt jutottunk el a legnehezebb dologhoz. S mégis, neked van igazad: Aëtiusról nem lehet hallgatnunk.

Attila újra bólintott s keményen mondta:

— Beszélek én. Tizegynehány esztendő fiú volt, midőn atyám nagybátyja, Uldin, a király, tuszul kérte Aëtium Rómától. De nem tuszja lett: fejéhez választott vitéze és társa s midőn meghalt, barátul és tanácsadóul vette maga mellé atyámnak öccse, Ruas, a király. Ravennába Aëtius kísért el engem. Naponta láttam, házánál ettem, velem vadászott — öt hosszú éven át. Midőn Honorius halálosan megbetegedett, hazatértem. Honorius halála után megforrósodott Ravenna nyirkos földje Aëtius talpa alatt. Hová futott? Ruashoz. Én hoztam vissza nagy sereggel és nem mozdultam Aquilejából, amíg Galla Placidia, a császárnő, esküt nem tett szent könyvekre helyezett ujjal, hogy nem fogja bántani és tábornokká teszi. De hét év se mulott: egymást öklelték újra. S hová futott akkor Aëtius? Hozzám, nemes Leó. Hat tömény ült akkor lóra Aëtius kérő szavára. Hatszor tizezer lovas. Újra átjöttünk a sziklakapun s a venetoi napos síkon s megállottunk Ravenna előtt. Csatára akkor sem került sor. Galla Placidia s gonosz fia oda helyezték Aëtium — az én parancsomra, Leó! — ahová való. Patriciussá tették, az egész római sereg vezérévé s az egész nyugoti birodalom legelső tanácsosává, — ti miniszternek nevezitek... Én pedig egyetlen egyszer fordultam kéréssel Aëtium-hoz. De cserbenhagyott, összeállt szökött alattvalóimmal, a vizigóttokkal s a világot — melynek most békét könyörgesz — irtózatossá s háborúba sodorta. Ő, nem én. S mindezt miért? Mert császárt akar tenni a fiából! Azért járhatja jegyben a Valentinianus nagyobbik lányával. Ha én Honória urává lettem volna... — Félbeszakította magát: indulattal és keserűséggel fült át a szava, ahogy befejezte: — Azt hiszed, nem látok át Aëtium ostoba játékán?!

Leó tisztelte ezt a haragot és ezt a keserűséget. Nem szólott vele perbe.

— Nem azért jöttem ide hozzád, nagy hatalmu király, — felelt gyorsan, nyugodt és világos bátorsággal, — hogy Aëtium tisztára mossam előtted, jóllehet Aëtium az unokabátyám... hanem azért, hogy megmentsem a te unokabátyád, Ruas király tervét...

Attila közbevágot:

— Ruas és Aëtium tervét! Ismerem jól: a nagy kenyérként kettőbe tört világ, a hunok és a rómaiak világa. De elmúlt már Ruas ideje és Aëtium ideje is elmúlt, — most én időm van. S az én időm világa a nagy és egy világ. Egy Isten él az égben, akárhogy is hívod, — egy király kell legyen a földön is.

— Ha egy hit lenne immár a világon, talán igen. Egy akol és egy pásztor. De a világ el van törve, kétfelé és hét-

felé. Két hit van, a tied meg az enyém, s hét ország van és hetvenhét király.

— De rosszul van így! Békéig, amiért rimánkods, soha el nem jutsz, amíg hetvenhét király uralkodik. Kell egy ököl, aki lefogja mindet. Én Isten ostroma, világ kalapácsa vagyok: égi jellel kitüntetett király.

A pápa felemelte fejét és a király szemébe nézett:

— Nem kétkedem benned. Aëtium sem kétkedett benned soha.

— Nem?! — csattant fel Attila. — Mért játszott ki hát?

A pápa hallgatott egy pillanatig. Aztán lassan beszélni kezdett:

— Király, egymás ellenfeleivé válnak néha régi és igaz barátok is. Ellenfélle válni azt jelenti, hogy két ember érdeke egy helyen s egy bizonyos pillanatban egymásnak ütközik. Ez történt köztetek. De ez elmúlt megint. Te nem gyűlölted sohasem Aëtium, és ő, király, próbáját is adta annak, hogy sohasem gyűlölt téged... Magad mondád az imént Avienusnak, hogy te, ki király vagy, harcolsz és ítélsz, de orgyilkos nem vagy. Még Detricust se bántottad soha, holott Detricus atyád nyílát viseli homlokában s annak a tuskéje naponta az ujjába szúr, ha kezére hajtja a fejét. Nem bántottad, holott kezében üstöke. Ez tesz téged naggyá, nagy hun király. Mert erős voltál a harcolásban, de irgalmas a győzelemben és nagylelkű a békében.

A király pedig felkiáltott szorongatásában:

— Ki vagyok én, hogy megmentsem ellenségemet?

A két férfi szeme egymásba kapcsolódott. A pápa érezte, hogy most egyetlen kockára teszi fel Róma sorsát. De ki merte mondani:

— Ki vagy te, király? A megmentendő ellenfél által megmentett ellenfél.

Attilát mellbevágta a szó. A főpap nyugodtan állta a király rászegezett, sötéten lángoló szemét.

— Leó, — szólt végre Attila nehéz lélekzettel, — engem Aëtium igazán megmentett tavaly. A kezében voltam, úgy ahogy most az én kezemben van ez a gyűrű... De ha előbb kijátszott, ellenem szövetkezett, még vissza is szoritott a nagy csatában, — miért mentett meg akkor?

A pápa előrehajolt karosszékében:

— Megkísérlek válaszolni erre. Ölni könnyű, király, de nevetséges. Hanem az ellenféllel élni, őt meggyőzni, ha lehet, — legyőzni, ha nincs más út, de megtartani, felhasználni egy nagy egész részévé tenni: ez a művészet, ez országok dolgát intéző igazi bölcsesség. — S hogy Attila habozva né-

zett rá, a király összezárt öklére mutatott: — Légy kegyes: nyisd fel mégegyszer az öklöd. — A király megtette. — Elvehetem tenyeredről a gyűrűt? — Attila bólintott s Leó két ujja közé vette a kigyós karikát. — Nézd a két kigyót, amint ketten együtt emelik fel a kristály-gömböt. A kristálygömb a világ. A két kigyó: Attila és Aëtius.

Attila megrázta nagy fejét:

— Ez a császárok gyűrűje, Leó. A két kigyó egykor tán Arcadius volt s Honorius, de mióta Honória elküldte nekem ezt a karikát, az egyik kigyó ő lett, a másik Attila. A kristálygömb igazán a világ.

A pápa visszaadta a gyűrűt a királynak! Nyugodtan felelt:

— Honória igazán azt hitte, hogy ő a másik kigyó. De tévedett.

Attila felhördült:

— Hogy mered ezt mondani?

— Ismerted őt, király? — kérdezett vissza Leó egészen más, meleg és tiszta hangon.

Attilát meglepte a kérdés.

— Tizenöt éves volt, hogy utoljára láttam.

Leó elnézett a tóra.

— Szép volt és kedves, művelt és okos... — s hirtelen: — Ismerted Pulcheriát is?

— Nem... nem láttam soha.

— Rút volt s mogorva, de művelt s okos. S mégis: a hamisan ájtatos és gonoszindulatú Pulcheria volt kettejük közül az igazi császárnő. Honória, aki ugyan koronás császárnő volt, mint Pulcheria, ugyanúgy idősebb volt császári fivérénel, mint Pulcheria, nem követte, holott követhette volna a nénje útját. Túrte, hogy Valentinianus már eleve kiszorítsa mindenkiből, túrte, hogy szinte elzárva tartsa a Palotában... Midőn aztán főudvarmesterével, Eusebiusszal való viszonya nyilvánosságra jutott — Attila arca megrándult, de Leó változatlan derült eréllyel beszélt tovább — s Valentinianus, ez a vérszopó, lefejeztette Eusebiust s Herculanus Bassushoz erőltette a testvérnénjét, akkor — akkor igen, kétségbeesett és kétségbeesésében hozzát fordult. Miért nem tette előbb? Fáj a halottról kedvezőtlen mondanom, akit nemcsak tiszteltem, de személy szerint szerettem is. De ki kell mondanom, hogy mindent megérts. Amíg élt Eusebius, Honória szerelmes asszony volt s esze ágába se jutott uralkodásra gondolnia. Mikor megölték a szerelmesét, bosszúállót keresett, bosszút, de nem uralkodást, hiszen éppen semmit sem tett tervei és terveid érdekében... Mint a vágásra szánt juh, túrte, hogy hozzád küldött követének fejét vegyék,

hogy ő magát elvigyék Rómába, palotafogságra, aztán börtönbe vessék s talán még azt is, hogy megöljék. Soha nem lett volna belőle a másik kigyó, — a világ fényes kristálygömbje kihullott a szájából.

Attila hallgatott.

— Nem vagyok-e én magam — kérdezte nagysokára — elég erős ahhoz, hogy az egészszet emeljem? Honória nagyatyja, Theodosius, még az egészszet emelte. Nem roppant meg belé.

Szelíden szólt a pápa:

— Nem a te részedet. Római császár vagy hadvezér hiába tört be, ha betört, a te részedbe, a világ északi fele nem túrte uraként. Még Nagy Sándort sem. Még a perzsa királyokat sem. Senkit. Az az örület maga: hódító karddal rontani be a végtelen pusztaságra, ahol te vagy úr s a te őseid voltak urak.

— De ez egy város — felelt Attila s ebben a pillanatban fáradt, szinte elcsigázott benyomást tett, — egy város csak. Bevettem Aquileját, Patuviumot, Veronát, Ticinumot, be az óriási Mediolanumot is. Alarik is bevette Rómát. Beveszem én is. S uralkodni fogok az egész felett. A te uralmodat lelked felett meg nem csorbítom. Ez az én békém.

Leó is fáradt volt. Hosszúra nyúlt s nehéz volt ez a harc. S most kicsúszott a száján a szó, büszke, őszinte, római beszéd:

— Elfoglalhatod Rómát, el minden római várost. Fel is dúlathatod. Hazáddá mégse lesz soha.

Elhülő erekké nézett a kiröppent szó után.

Szerencséje volt: Attila ez egyszer az egész beszélgetés folyamán, nem értette meg, mire céloz a másik. Ezt kérdezte hát:

— Te is azt jósolod nekem, hogy Róma elfoglalása után hamarosan meghalok, mint Alarik?

Leó föllélezett. Derűsen és szelíd fölénnyel felelt:

— Ha meghalsz, Attila, nem azért halsz meg, mert bevetted a Várost. Ily ostoba és hazug jóslatot én sohasem mondanék neked. Ha meghalsz, Attila, azért halsz meg, mert betöltötted, amire Isten kijelölt és kiküldött és visszaveszi tőled az ő boszújának kardját és másnak adja.

— Ismered a jóslatot a kardról?

— Ismerem.

— Honnan?

— Aëtiusától.

— S te, aki Isten királyságának helytartója vagy, azt hiszed, időm lejárt?

— Én azt nem mondtam.

— Azt mondtad, Isten visszaveszi tőlem az ő boszujának kardját és másnak adja.

— Egyszer — igen. Örökké ki sem él. Mi azonban azt kívánjuk, hogy sokáig élj, Attila.

— Ti? Kik? — kérdezte mohón a király.

— Mi: rómaiak és keresztények.

A király megrázta fejét. Az ős hagyás szavát idézte védelmére:

— Én az Isten bosszuja vagyok. Mi hunok Isten ostora vagyunk s szétszóródunk és elerőtlenedünk, ha titeket nem üldözünk többé.

A pápa maga elé nézett a földre. Szava szelíd lett, szinte nyugtató:

— Ez ősi hivatástok nagy szava, Attila. Úkeid ezzel törtek be Európába. Az volt a rémület, Góg és Magóg kora: a gótok előzőnölték a Birodalmat s a nyugtalanul áradó barbár népek elsöpréssel fenyegették a két Rómát és a keresztény hitet. De ez a veszély már régesrégen megszűnt. A ti erélytek és bölcseségtetek mentette meg Rómát... — s most érezte, hogy nem bír tovább nyugodta, higgadtan beszélni. Kimerültsége végzett nyugalmaival, aggódása óvatosságával. Összekulcsolta két kezét s félig lecsúsztatva székéről már-már térdén állott a király előtt és felkiáltott: — Attila! Attila! minő szellem szállt meg, hogy az élet végén könnyelmű kézzel, egy álom kedvéért fellökd mindazt, amit te magad és hatalmas őseid két emberöltő idején felépítettek?

Mindebből egyetlen szó ragadta meg a király figyelmét. Jobbjával fölemelte s visszanyomta székébe Leót.

— Az élet végén, mondád...? — kérdezte elfulladva.

Leó visszanyerte nyugalma.

— Ott állunk mind a hárman: te, Attila, én, Leó, püspök, s a bátyám, Aëtius.

— Ötvenkét éves vagyok, — kiáltott valami fonák daccal szavában a király.

— Ötvennyolc én — viszonzá halkan a pápa — és Aëtius hatvankettő. De nem az esztendő száma teszi. Az élet munkája teszi: a megtett út. A te nagy, békés és gazdag országod; Aëtius vergődő harca a császári szeszély s egy cselszövő udvar édes rothadása közepette a világ egyensúlyáért; az én harcom Szent Péter székének elsőségéért... De ha mi hárman, öregek, megérthetnők egymást és összefognánk — Attila! Aëtius szörnyű helyzetben van, végső veszélyben. De te megmentheted.

Elhallgatott. De Attila intett neki, hogy beszéljen tovább. Folytatta hát:

— A hágók őrizetlenek voltak, ugy-e? Sehol nagy római sereg nem állt föl veled szemben. Aquileját csupán a polgárai védték. Valentinianus az ellenállás minden lehetőségét kicsikarta Aëtius kezéből. Mert el akarja buktatni. Csak ezt akarja — s kész prédául dobni eléd egész országát, csak elveszejthesse. Így fél tőle. Annyira, hogy megöli... Attila! én egyedül vagyok az egyetlen sereg, amely elzárja utadat az Örök Város felé. Én sem foglak feltartóztatni. A császár azt kiáltja, Aëtius elárulta Rómát, mikor megmentette a hun királyt. A császár megszökik s lábad elé dobja Aëtius véres holttestét. Feltartóztatni az se fog. Róma a tiéd, — ingyen, vér nélkül, harc nélkül. Csak Aëtius fejébe kerül.

— S ha visszafordulok? — kérdezte hirtelen Attila.

— Akkor Aëtius felállhat a szenátusban — felelt a pápa s nem tudott uralkodni a hangja remegésén — és azt mondhatja: « A világ legnemesebb embere megajándékozott a saját életünkkel. Ez az ember, a legnagyobb halandó, a világ leghatalmasabb királya, az én ifjúságomnak barátja volt. Amit tett, értem tette ». S ezzel szívenszűrtad legmél-
tatlanabb ellenfeledet, Valentinianust, és jobban legyőzted és megaláztad, mintha követ kövön nem hagynál Rómából, valamig ő Konstantinápolyban bántatlan dörgöli egymáshoz vértől mocskos kezeit.

A király pedig így felelt:

— Tavaly, ott Galliában, a katalaunumi síkon, mint oroszlán a teknősbékát, úgy tartott engem szájában Aëtius. De felnyitotta a száját és hagyta, hogy elmenjek a fogai közt. Mondd meg hát neki, hogy felállhat a szenátusban. S szabad ezt mondania: « Attila, a hunok királya, Leó püspök és Aëtius patricius barátja, üdvözli a római népet és megengedi, hogy hozzá követeket küldjön... » a római nép, nem pedig Valentinianus — tette hozzá rögtön, — mert Attila nem ismer császárt Galla Placidia és Honória halála óta sem Rómában sem Ravennában többé. De Aëtius a római nép nevében elküldheti hozzá követeit s azok előtt Attila hajlandó lesz arra, hogy nekik a világ békéjének feltételeit ki-nyilatkoztassa.

A pápa fölállt, de a király észrevette, hogy lábaihoz akar borulni, felállott hát ő is és megragadva Leó széles vállát, kényszerítette, hogy állva maradjon. Egy hosszú pillanatig nehéz, felindult lélekzettel néztek egymás arcába. Aztán Attila szinte ellökte magától Leót, a ház felé fordult s hangos szóval kiáltá, hogy hozzanak bort, étkeket s jöjjenek hegedősök.